

Bóna, Martin

Výsledky stavebno-historického výskumu kaštieľa v Partizánskom, časť Šimonovany

Archaeologia historica. 1996, vol. 21, iss. [1], pp. -359

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140205>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Výsledky stavebno-historického výskumu kaštieľa v Partizánskom, časť Šimonovany

MARTIN BÓNA

Príspevok informuje o predbežných výsledkoch doplňujúceho sondážneho výskumu stredovekého kaštieľa v Partizánskom – časť Šimonovany, ktorý bol vyvovalaný potrebou prehĺbenia poznatkov o stavebnom vývoji objektu v priebehu realizácie pamiatkovej obnovy.¹ Napriek ukončeniu výskumu poskytuje pokračujúca obnova nové nálezové situácie, a preto sa príspevok sústreďuje len na predbežnú informáciu o nových poznatkoch k stredovekej architektúre pamiatky.

Doterajšie poznatky: Dodnes viditeľné gotické architektonické články, poukazujúce na stredoveký pôvod kaštieľa, si všimli bádatelia už v minulom storočí. V r. 1888 uskutočnil jeho obhliadku pamiatkár J. Könyöki, ktorý pre Uhorskú pamiatkovú komisiu vyhotovil grafickú dokumentáciu kaštieľa.² Objekt správne zaradil medzi opevnené stredoveké obydlia šľachty, vyskytujúce sa na okrajoch obcí, a upozornil na zachované gotické okenné sedátka, zdvňiaciu mrežu vo vstupnej bráne a iné stredoveké články (1905, 2, 15, 22, 72, 87, 93, 104, 209). Na stredoveké prvky objektu upozornil tiež E. Reiszig, ktorý stojaci kaštieľ pokladal za palác niekdajšieho vodného hradu (1903, 331–332). Podobne tu F. Fackenberg uvádza vodný hrad, ktorý bol začiatkom 15. stor. prestavaný na protihusitskú pevnosť. Už V. Menclom uvedená prítomnosť neskororománskeho kostola v obci (1937, 338, 400) ho privádza k predpokladu, že tu v 13. stor. bolo vodné refúgium (Fackenberg 1965, 69; 1967, 39). Súpis pamiatok stojaci kaštieľ klasifikuje ako čiastočne zachovanú dispozíciu gotického castella so zvyškom odbúranej budovy na záp. strane (Súpis II, 452). D. Menclová neskôr upresnila vznik objektu podľa kráľovského povolenia na jeho dostavbu z r. 1426 a pre trojpriestorovú pozdĺžnu budovu s predstavanou vežou nachádza ojedinelú analógiu v Starých Hradoch pri Líbani. Podľa jej publikovaného pôdorysu by rizalit záp. fasády mal byť konštrukciou romantického schodiska (1972 II, 188; 1973, 428–431, obr. XV, XVII). V r. 1974 realizoval SÚPSOP v Bratislave prieskum kaštieľa (Križanová–Ondreičková–Bencová 1974).³ Autorky predpokladajú, že východný pivničný priestor je zvyškom staršieho, asi prízemného objektu najneskôr z konca XIV. stor., no protirečivo omietku na západnej stene interiéru klasifikujú ako exteriérovú. Po r. 1426 kladú rozšírenie na trojpriestorový jednotrakt s predstavanou vežou, točitým schodiskom a klenbami v podveží i vo vých. priestore traktu. Pre rizalit na záp. fasáde udávajú funkciu obranného zabezpečenia objektu (1974, 4–6, 13–19, 47–48).

Podrobnejšie nové poznatky o vývoji stojaceho objektu a jeho predchodcu priniesol archeologický výskum AÚ SAV v Nitre, realizovaný v r. 1985–88. V blízkosti kaštieľa odkryl základy pôvodného šľachtického sídla spreď pol. 13. stor., pozostávajúceho zo solitérnej murovanej veže štvorcového pôdorysu (8,2×8,2 m), ktorá stála na ostrove ohraničenom priekopami a meandrom rieky. Po zániku veže na sklonku 13. stor. vznikajú v priebehu 2. pol. 14. stor. dva nové murované objekty, z ktorých jeden s rozmermi 10,4×10,5 m stál na staršej zasypanej priekope (Rutt kay, A., 1989b, 74–75; 1989c, 88–91; Rutt kay, A.–Rutt kay, M. 1988, 117; 1989, 20). Jeho základy boli využité pri výstavbe novej prízemnej jednotraktovej budovy s dvoma vežami a rizalitom na záp. fasáde. Neskôr od severozápadu pristavali dvojpriestorovú hospodársku prístavbu. Samostatnú stavebnú etapu okolo r. 1600 tvorilo rozobratie juž. veže, nadstavba traktu o poschodie a zaklenutie oboch podlaží (Rutt kay, A. 1986, 206–207; 1989b, 75–76; 1989c, 88).

Historické údaje: Nížinná zemianska obec „Symoni“ sa v písomných prameňoch po prvýkrát uvádza v r. 1260 v súvislosti s významnou cestou vedúcou popri nej (Györffy 1966, 473). Ulicová zástavba obce s centrálnou umiestneným neskororománskym emporovým kostolom⁴ bola z juhu ohraničená meandrujúcou riekou Nitrou, tvoriacou prírodnú ochranu pôvodného opevneného sídla.⁵ V r. 1324 si dvaja členovia rodiny Šimoniovcov, Pavol a Lukáš, synovia Michala „de Symoni“, delili rozsiahle rodinné majetky spolu s obcou Šimonovany, ktorú si rozdelili napoly. Táto skutočnosť vrátane predikátu členov rodiny „de Symoni“ tu spolu s prítomnosťou emporového kostola v obci a nálezmi základov románskeho opevneného sídla preukazujú sídelnú funkciu obce už v 1. pol. 13. stor. a tunajšie stredisko rodových majetkov v Tekovskej župe (Györffy 1966, 473; Kristó 1973, 46; Ruttkay, A.–Ruttkay, M. 1990, 421). Lukášovi vnuci Imrich a Mikuláš v r. 1411 získali na Šimonovany spolu s ostatnými majetkami novú kráľovskú donáciu (Nagy 1863, 202; Reiszig 1903, 548). Spolu s kráľom sa zúčastňujú na bojoch proti husitom, za čo na príhovor Stibora II. v r. 1426 dostávajú kráľovské povolenie k dobudovaniu opevneného sídla (Fejér 1829 – 44, X/6, 819–820).⁶ V r. 1435–36 je rodina v spore s Forgáčovcami kvôli zaujatiu istých pozemkov v obci (Bártfai 1910, 184–185). Podobne v r. 1543 sa Šimoniovcov ponosujú proti Bálintovi Törökovi, ktorý zaujal ich pozemky v Šimonovanoch a ktoré im v r. 1549 biskup vrátil späť. V tomto období (1564) v obci zaznamenali 8 port (Reiszig 1903, 548, 380). V r. 1584 v obci postavil Ondrej Šimoni ďalšiu kúriu (Ósváth 1903, 72)⁷ a v r. 1601 tu napočítali 38 domov, z toho až 10 šľachtických (SOS II, 372). V r. 1615–16 rodina tunajšie pozemky spolu s kúriou zálohuje Imrichovi Liphayovi (Nagy 1863, 205). Ešte koncom minulého storočia má v stredovekom kaštieli podžupan Béla Šimoni bohatý rodinný archív (Ósváth 1903, 72), pričom kaštieľ ostal majetkom rodiny až do úmrtia posledného potomka, Márie Lujzy Šimoniovej v r. 1971 (Hrašková 1975, príl. 2).

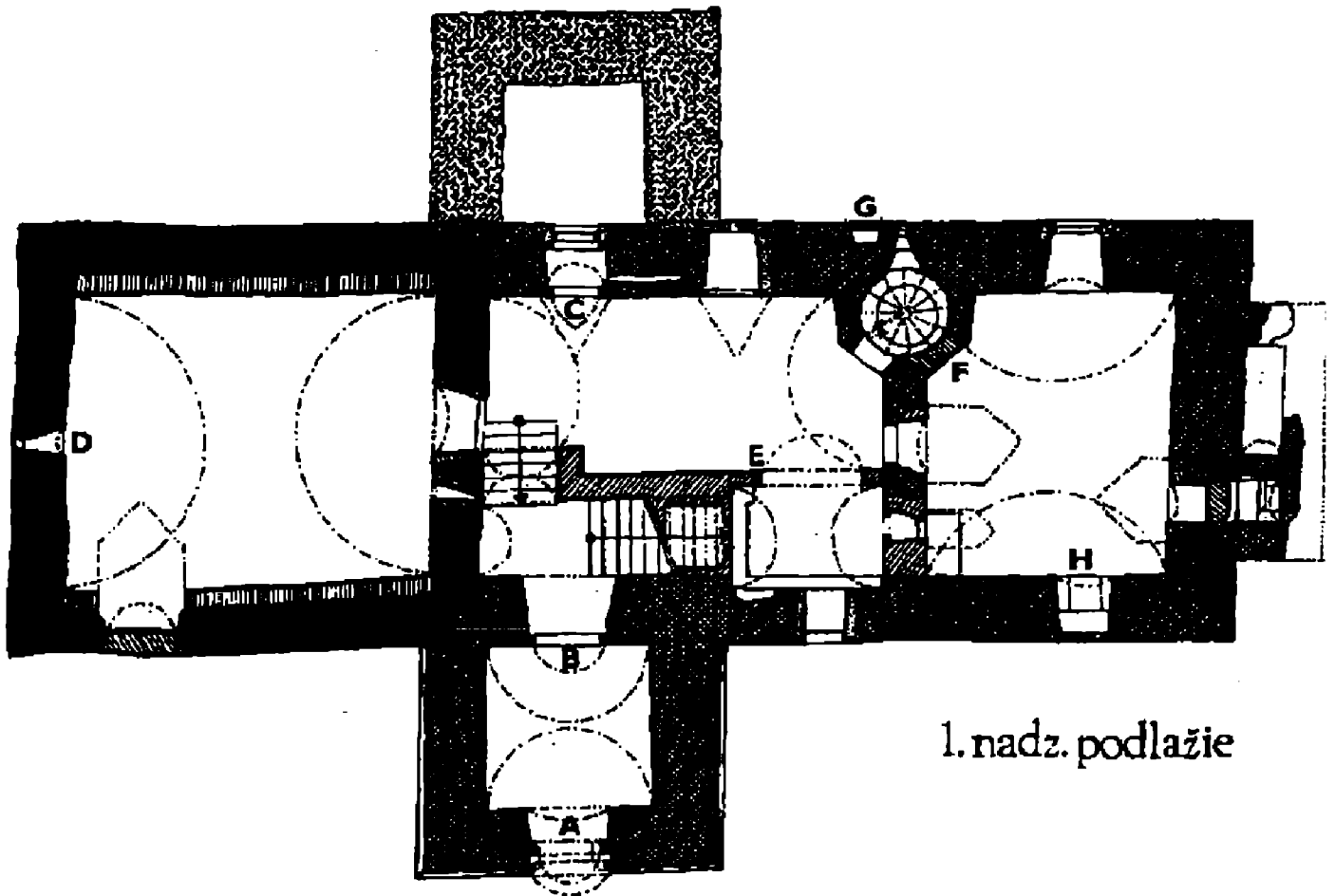
Obr. 1. Šimonovany – kaštieľ od severovýchodu. Stav v r. 1991.

Situovanie a opis kaštieľa: Dnešná poloha stavby je vo zvyšku parku uprostred rozvinutej zástavby obce, ktorá sa postupným rozvojom výstavby Partizánskeho začlenila do mestského intravilánu. Jednotraktová dvojpodlažná budova so sedlovou strechou má na dlhšom sev. priečelí predstavanú štvorpodlažnú priechodnú vežu so strmou ihlancovou strechou a na záp. fasáde zrúcaninu rizalitu. Pivnica a priechodné prízemie veže s kamennými portálmi sú zaklenuté valenou klenbou, pričom priestory mierne zahĺbeného príziemia a časti poschodia traktu obsahujú valené klenby s lunetami. Výtvarné riešenie fasád pozostáva z rytej a maľovanej výzdoby okenných paspárt, slepej vitráže, zamurovaných okien, výzdoby ríms, náročného kvádrovania a je výsledkom poslednej romantickej úpravy objektu, vrátane ozubeného ukončenia štítov traktu.

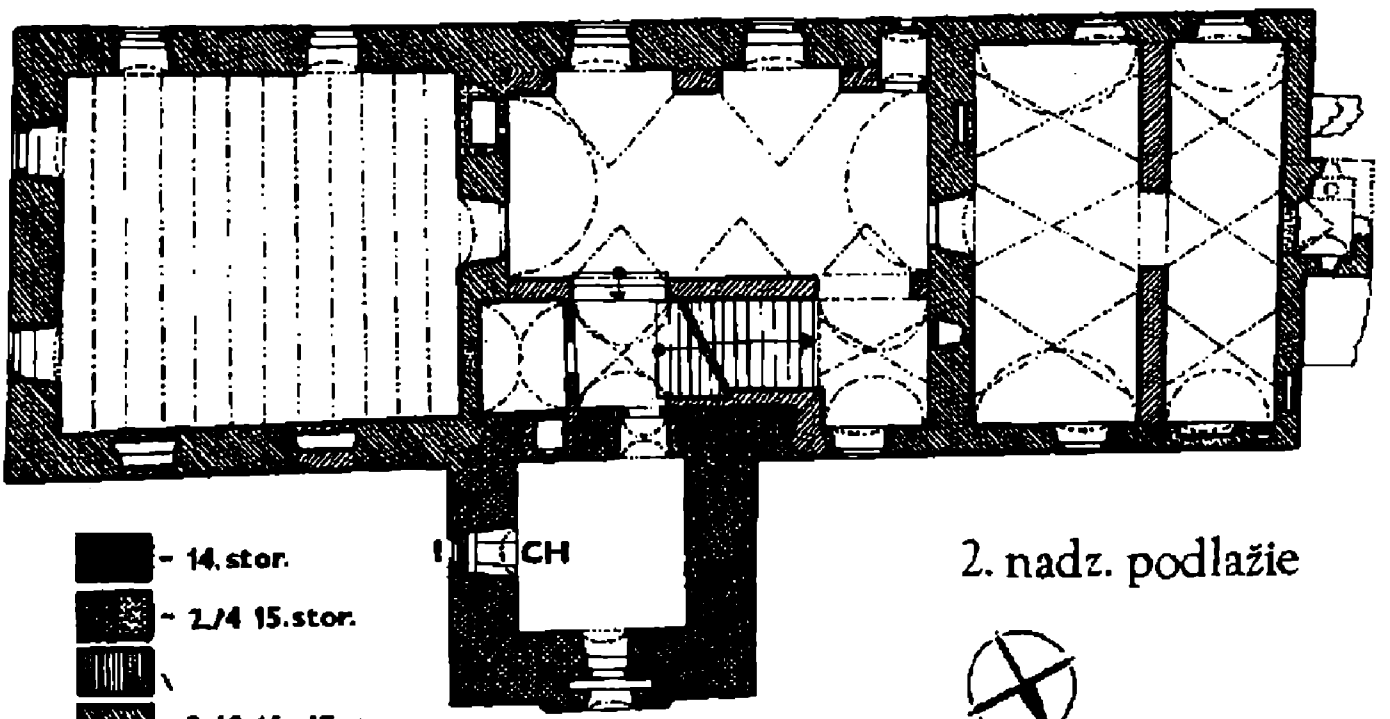
Nové poznatky z výskumu: Voči doterajším poznatkom sondáž preukázala existenciu staršieho jadra stojaceho objektu vo vých. priestore traktu aj v úrovni príziemia. Zachované jednopriestorové prízemie štvoruholníkového pôdorysu 10,5×9,6 m, s hrúbkou kamenného múru 1,1 m, malo nárožia armované z pieskovcových kvádrov a na vých. fasáde dodnes zachované štrbinové okienko s okoseným ostentím a hrotitým záklenkom (obr. 2D, 3D). Výnimočne sa zachovala pôvodná interiérová vyhladená a mierne zvlnená hrubozrná omietka, viditeľná na kratších protifaľných stranách, nakoľko zvyšné steny pokrýva plentáž mladšej renesančnej klenby.⁸ Táto omietka zachádza tak do špaliet štrbinového okienka, ako i do špaliet pôvodného vstupného otvoru v sev. stene, ktorý bol neskôr zamurovaný. Sondáž na fasáde nepreukázala jeho kamenné ostentie. Viditeľná dolná hrana ukončenia interiérovej omietky a obnažená koruna základu v interiéri dovoľujú rekonštruovať pôvodnú niveletu podlahy, ktorá bola cca 17 cm nad úrovňou súdobého terénu, pričom výška okenného parapetu činila 1,6 m. Nepodpivničenie objektu tu akiste súvisí s vtedajším bažinatým terénom a s vysokou hladinou spodnej vody, ktorá je dodnes až 2 m pod povrchom. Z pôvodnej exteriérovej hrubozrnej omietky sa zachoval len fragment pri juhozáp. nároží, nájdený hĺbkovou sondou v mieste napojenia muriva následnej stavebnej etapy.

Z doterajších zistení archeologického a pamiatkového výskumu možno tento objekt pokladať za zvyšok príziemia viacpodlažnej šľachtickej kúrie rodiny Šimoniovcov, ktorú podľa tvaroslovia okienka a druhu omietky možno len rámcovo zaradiť do širšieho rozpätia 14. stor. Autori archeologického výskumu datujú vznik základov stavby do 2. pol. 14. stor., pričom opevnenie objektu naďalej tvoril meander rieky. Spolu s jeho vznikom dávajú do súvisu aj vznik ďalšej kamennej jednopriestorovej stavby 8×4 m v jeho blízkosti, no ešte v priestore opevneného areálu, pričom medzi oboma stavbami sa nachádzala zrubová studňa (Ruttikay, A. 1989b, 75; Ruttikay, A.–Ruttikay, M. 1988, 117; 1990a, 147; 1990b, 421–422). S analogickými pôdorysne jednopriestorovými a rozmermi Šimonovanom blízkymi súdobými šľachtickými sídlami sa stretávame i v areáloch ďalších slovenských stredovekých obcí: archeologicky zistené sídla z 2. pol. 13. stor. v Zalužanoch s vonkajšími rozmermi 10,6×9,2 m (Polla 1962, 43), v Poltári s rozmermi 9×7,5 m (Hrubic 1971, 74), v neďalekých Topoľčiankach 10,7×8,8 m (Ruttikay, M., 1991, 258) a komplexne preskúmané sídlo v Parížovciach z 1. pol. 14. stor. s rozmermi 12,5×10 m (Križanová 1977, 204–206; obr. 5B).

V nasledujúcej stredovekej stavebnej etape bola kúria rozšírená smerom na západ, čím vznikla poschodová, na prízemí trojpriestorová pozdĺžna budova (26,7×9,6 m) s dvoma vežami v osiach dlhších priečelí a rizalitom na záp. fasáde. Obvodové kamenné múry dochovaného príziemia traktu dosahujú šírku 1,53 m a sú v nárožiach, podobne ako v nárožiach zachovanej sev. veže a v rohoch špaliet vstupných i okenných otvorov, dôsledne armované opracovanými pieskovcovými kvádrmi. Sondáž preukázala, že dnešný vstup tvoril aj pôvodný hlavný vstup do objektu cez zvýšené priechodné prízemie sev. veže s vonkajšími rozmermi 6,7×5,2 m. Pozostával z dodnes zachovaných dvoch za sebou umiestnených kamenných portálov, segmentového a polkruhového, ktoré medzi sebou vymedzujú 18 cm širokú drážku pre zdvíhaciu mrežu (obr. 2A, 3A). Konštrukcia drážky je na čelnej fasáde plasticky zvýraznená miernym predsadením, vychádzajúc zo sokla veže (obr. 1).

1. nadz. podlažie

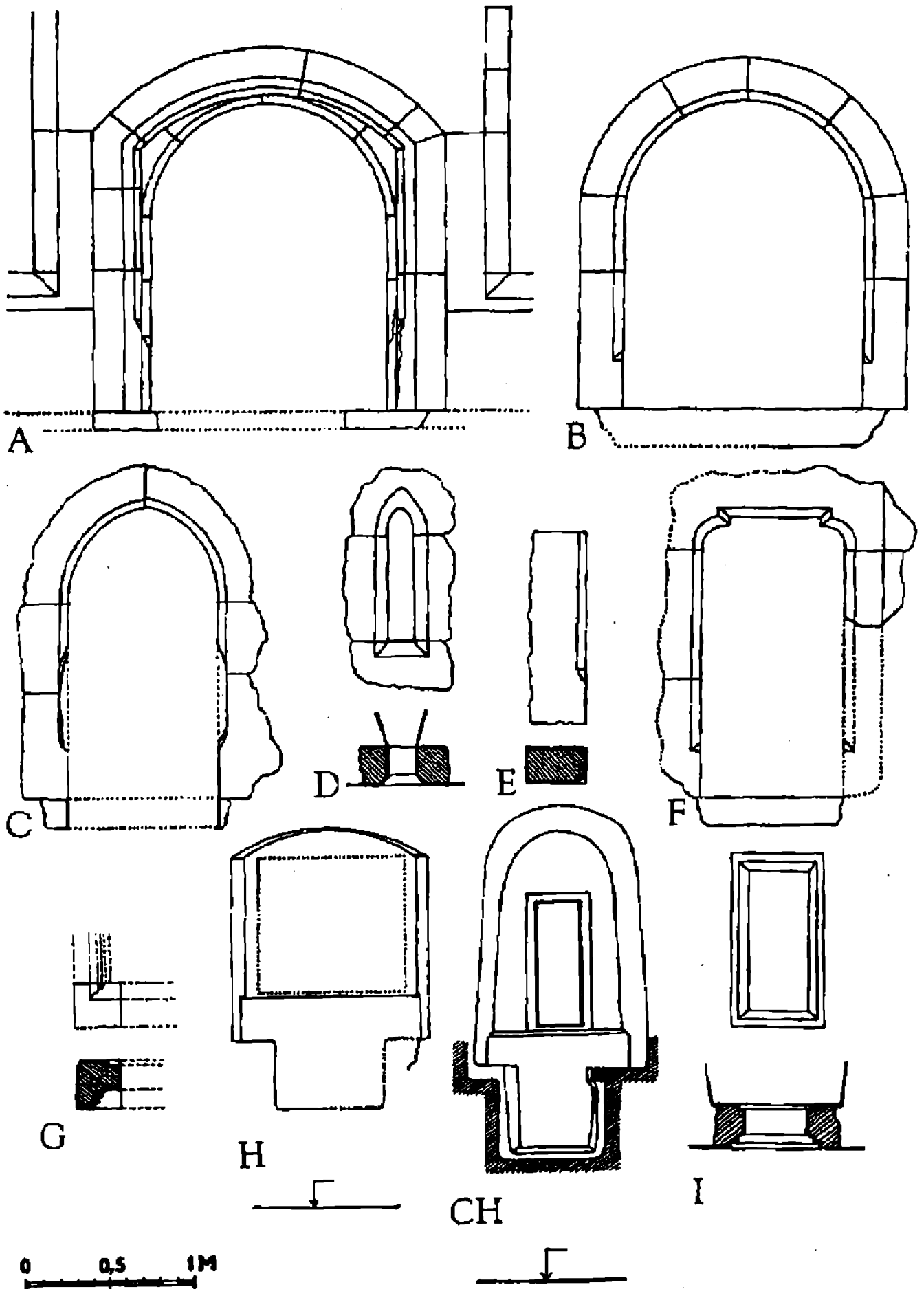

2. nadz. podlažie

- - 14. stor.
- - 2./4 15. stor.
- - 2./2 16.-17. stor.
- - koniec 19. stor.
- - koniec 19. stor.
- - 20. stor.

Obr. 2. Šimonovany – kaštieľ, stavebno-historická analýza (základy juž. veže podľa Ruttkaya, A. 1989, 86).

Obr. 3. Šimonovany – kaštieľ, stredoveké architektonické prvky (situovanie vyznačené na obr. 2).

Mechanizmus zdvíhacieho zariadenia sa pôvodne nachádzal na prvom poschodí. Z prízemí veže sa do strednej siene traktu vstupovalo cez ďalší polkruhový kamenný portál s okoseným ostentím, ktorého špalety obsahujú kapsy pre dve závory (obr. 2B, 3B). Na odlišných niveletách prahov portálov veže a traktu je doložená vyvýšená úroveň podlahy prízemí veže o 1,1 m, čo podľa koruny jej základu činilo prevýšenie 1,2 m nad súdobým vonkajším terénom. Cielené vyvýšenie priechodného prízemí veže sa uskutočnilo pravdepodobne kvôli konštrukcii vlčej jamy v jej interiéri, nakoľko jej úplné zahĺbenie pod terén mohla komplikovať hladina spodnej vody.⁹

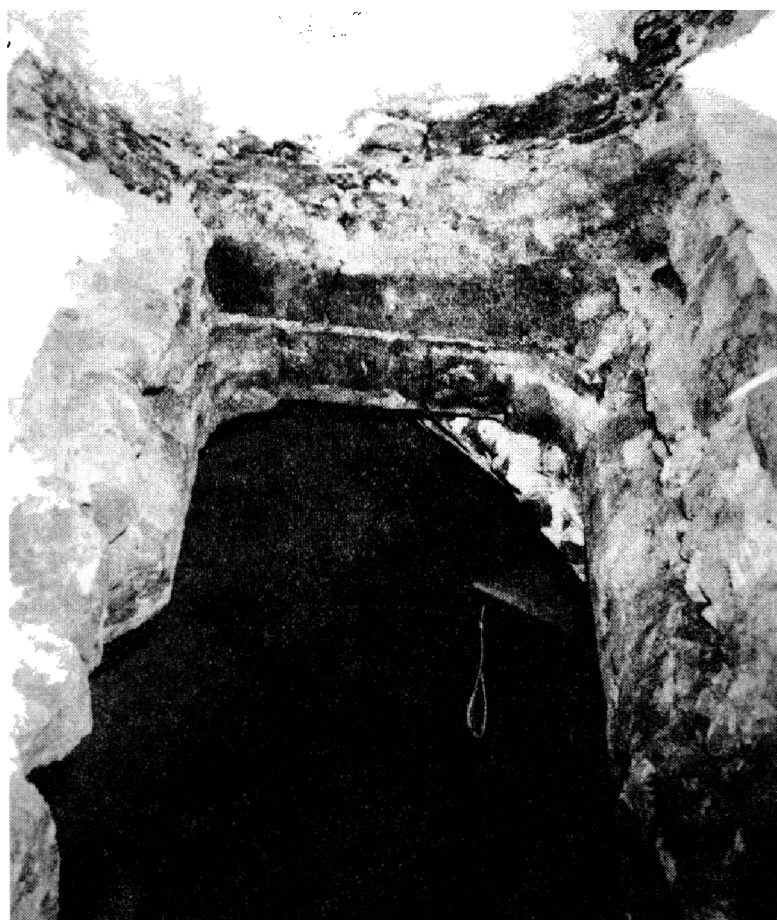
Pôvodné vyrovnávacie schodisko v interiéri strednej miestnosti bolo odstránené pri vstavaní novšieho dvojramenného renesančného schodiska, no zachovala sa pôvodná konštrukcia ďalšieho točitého schodiska, vedúceho na poschodie a hrotitý pieskovcový portál v juž. stene (obr. 2C, 3C). Tento sprístupňoval prízemie neskôr zaniknutej juž. veže a v špaletách si zachoval kapsu po závore, ktorej lôžko na strane uchytenia bolo z opracovaného kameňa. Spôsob osadenia portálu v murive a prítomnosť závory prezrádza možnosť uzatvorenia veže a jej funkciu posledného útočiska v prípade zaujatia strednej miestnosti. Žiaľ, okrem dávnejšie odkrytých základov veže (Ruttkay, A. 1989c – obr. 10, 15) a sondážou preukázaných jaziev strhnutého muriva veže v úrovni prízemí juž. fasády traktu, nevieme o jej architektúre s určitou nič bližšie povedať, nakoľko aj celé poschodie traktu bolo v renesancii nanovo vymurované. Pôdorys veže a šírka jej základov však dovoľuje predpokladať minimálne jej dvojpodlažnosť.

Točité schodisko, sprístupňujúce prízemie traktu s poschodím, bolo symetricky situované do priečky medzi strednou a záp. miestnosťou traktu, a to v mieste jej styku s juž. obvodovou stenou tak, že nosná konštrukcia polygonálneho pôdorysu obsahovala dva kamenné portály súčasne sprístupňujúce obe miestnosti so schodiskom. Vstup zo strednej miestnosti bol cez jednoduchý portál s rovným nadpražím, pričom zo záp. miestnosti doň viedol honosnejší sedlový portál (obr. 2F, 3F). Obnažené ulomené kamenné stupne schodiska a bohaté využitie opracovaných kameňov v špaletách vstupov a v štrbinovom okienku schodiska dokumentujú dômyselnosť a vysokú remeselnú zručnosť staviteľov (obr. 4).

Z vybavenia obytnej záp. miestnosti sa zachovala armovaná juž. špaleta vstupu zo strednej siene, časť okenných sedátok v nike sev. okna (obr. 2H, 3H),¹⁰ špalety juž. okna a neskôr zamurovaný vstup do prevétu v rizalite. Východná miestnosť, pôvodné prízemie staršej kúrie, nebola sprístupnená zo strednej siene a bola naďalej prístupná pôvodným vstupom na sev. fasáde, čo dokladá len pomocnú funkciu miestnosti.

Rizalit na záp. fasáde obsahoval v úrovni prízemí traktu dva priestory oddelené priečkou, vynesenu oblúkom z opracovaného pieskovca. Severný priestor 0,96×0,9 m slúžil ako prevét, prístupný zo záp. miestnosti traktu. Dodnes sa zachovali zvyšky kamennej dosky sedátka, ulomený kamenný stupeň vyrovnávacieho schodu, zamurované vetracie okienko v záp. stene a pôvodná segmentová klenba. Južnejší priestor rizalitu tvorila šachta ďalšieho, v renesancii nanovo vymurovaného prevétu na poschodí. Vyústenie hygienického zariadenia bolo cca 2,5 m pod dnešným terénom, a to troma malými otvormi obnaženými archeologickým výskumom, ktoré ústili na dno priekopy (Ruttkay, A. 1986, 207; 1898b, 75). Podobnú konštrukciu záchodového rizalitu a spôsob jeho vyústenia do priekopy mala tvrdza v českých Litoviciach z 1. pol. 14. stor., ktorej rizalit je podobne ako v Šimonovoch orientovaný na kratšiu záp. fasádu objektu (Rykl 1995, 65). Poschodové časti stredovekého rizalitu v Šimonovoch boli asanované, resp. zničené pred renesančnou prestavbou poschodia traktu.¹¹

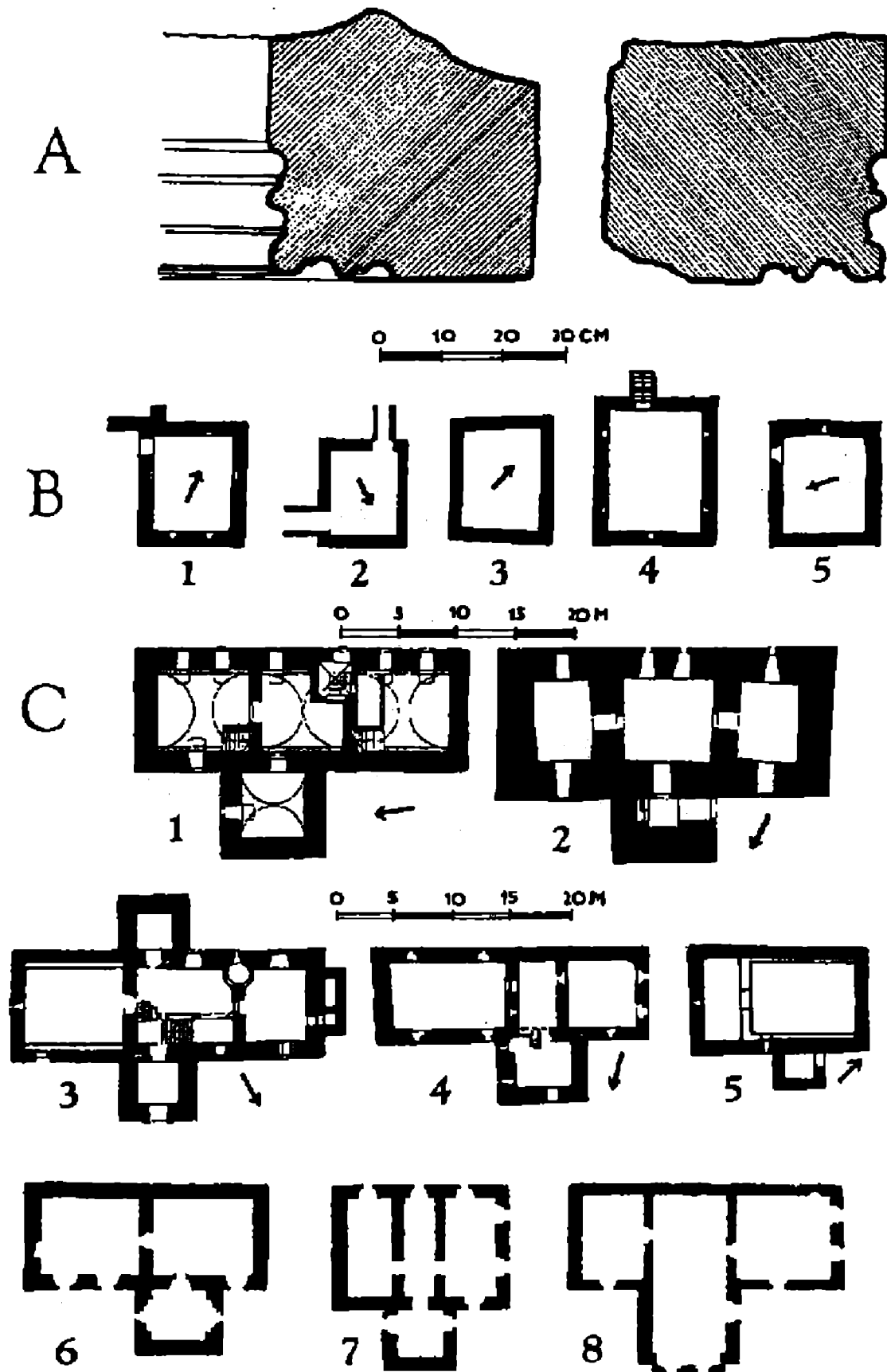
V úrovni poschodia kaštieľa sa z konštrukcie druhej stavebnej etapy zachovali len obvodové múry vstupnej veže s pôvodným kamenným ostentím okna vo vých. stene a so sedátkami v okennej nike (obr. 2I, CH; 3I, CH). Pôvodné armované špalety sev. okna už v úrovni podlahy ústili do priestoru drážky zdvíhacej mreže, z čoho možno usudzovať, že sa tu nachádzalo zdvíhacie zariadenie. V renesancii bol otvor v úrovni parapetu zamurovaný a zdvíhacie zariadenie situované do renesančného druhého poschodia veže.

Obr. 4. Šimonovany – kaštieľ, kamenné nadpražie odkrytého sedlového portálu na schodisko s ulomenými schodiskovými stupňami.

Výskumom zistené architektonické riešenie tejto stavebnej etapy dokumentuje pomerne vysoké umelecké a remeselné prevedenie stavby šľachtického sídla so zdôraznenou obrannou funkciou. Dokladajú to aj početné architektonické články z opracovaného pieskovca, nájdené aj v sekundárnych polohách (obr. 2E, G; 3E, G; 5A), najmä ak uvážime, že je to len torzo zo zachovanej časti prízemnia viacpodlažnej stavby.

Dispozičné riešenie trojpriestorového traktu s dvoma vežami v osiach dlhších priečelí nie je nateraz z územia niekdajšieho Uhorska známe, i keď s trojpriestorovým jednotraktom, kde je stredná sieň prístupná v pristavanej veži, sa stretávame už od 2. pol. 14. stor. v susedných Čechách. Podľa D. Menclovej sa stredná sieň takejto dispozície vyvinula z pôvodne úzkej chodby, spájajúcej krajné miestnosti traktu, pričom pokročilejšie obohatenie dispozície o predsieň vo veži je doložené vo Vojkove z r. 1360–80 a neskôr v Starých Hradoch pri Líbani z konca 14. stor. (obr. 5C–1). V druhom prípade je v rohu strednej siene, podobne ako v Šimonovanoch, situované schodisko na poschodie (Menclová 1972 II, 103–104, 186–187; 1973, 430). Rovnakú dispozíciu malo aj stredoveké jadro mestského hradu v Úštěku zo začiatku 15. stor., kde bolo schodisko na poschodie umiestnené v priečnom prízemí vstupnej veže (Gabriel–Smetana 1985/86, 85; obr. 5C–2). Z územia Slovenska je takáto dispozícia známa práve na území regiónu Hornej Nitry, a to v neskorogotickom jadre kaštieľa v Novákoch – časť Laskár (Kasper a kol. 1987; obr. 5C–4). Detailnejšie poznanie jeho architektúry však môže objasniť len podrobnejší výskum. Pri-

Obr. 5. A. Šimonovany – kaštieľ, architektonické články, sekundárne použité v murive renesančnej novostavby poschodia. – B. Príklady jednopriestorových stredovekých šľachtických sídiel štvoruholníkového pôdorysu z územia Slovenska: 1. Zalužany (Polla 1962, 43), 2. Poltár (Hrubec 1971, 71) a 3. Topoľčianky (Ruttkay, M. 1991, 256) z 2. pol. 13. stor., 4. Partňovce (Križanová 1977, 206) a 5. Šimonovany zo 14. stor. – C. Šľachtické sídla s dvoj-trojpriestorovou jednotraktovou dispozíciou s predstavanou vežou: 1. Staré Hradce pri Líbani z konca 14. stor. (Menclová 1972 II, 186); 2. Úst'ek zo začiatku 15. stor. (Gabriel-Smetana 1985/86, 94) v Čechách; 3. Šimonovany v 2. štvrti. 15. stor., 4. Laskár z prelomu 15./16. stor. (Kasper a kol. 1987); 5. Horná Ves z 15. stor. (Krejčí 1953) na Slovensku; 6. Zsennye, 7. Jánosháza a 8. Devecser z 1. pol. 16. stor. v Maďarsku (Koppányi 1987, 459). – Kresby a foto autor príspevku.

stavanú, avšak nie priechodnú vežu v osi dlhšieho priečelia mal i dnes zaniknutý stredoveký kaštieľ v Hornej Vsi (Krejčí 1953; obr. 5C–5)¹², ktorého vznik sa kladie do začiatku 15. stor. (Súpis I, 424–425). Príklady z územia Maďarska, zachované v jadrách kaštieľov v Zsenye, Jánosháse a Devecseri (obr. 5C–6, 7, 8), sú až z 1. pol. 16. stor., teda z obdobia neskorogotického (Koppányi 1987, 459–460; 1992, 81–82, 86; Takács 1970, 31–32, 154, 192, 198).

Datovaniu druhej stavebnej etapy kaštieľa v Šimonovanoch napomáha už zmienená listina z r. 1426, ktorou kráľ Žigmund povoľuje Šimoniovcom dostavbu kamennej pevnosti. I keď osudy priebehu ďalšej výstavby nie sú známe, použité tvaroslovie architektonických článkov je pre toto obdobie veľmi progresívne. Ide predovšetkým o typ segmentového portálu, ktorý sa podľa úrovne doterajších poznatkov objavuje na území Slovenska medzi prvými v záverečnej fáze Žigmundovej prestavby Bratislavského hradu v r. 1431–37 (Fiala 1969, 28–46). I ďalšie architektonické prvky zo Šimonovian (sedlový portál, profilácia okna a kamennej dosky okenného sedátka na poschodí veže...) sú charakteristické pre gotické stavby Žigmundovej doby. I keď presnému časovému zaradeniu druhej stavebnej etapy môže napomôcť následný archívny výskum a podrobná analýza architektonických článkov, vieme ju aspoň rámcovo zaradiť do 2. štvrt. 15. stor., pričom nemožno vylúčiť jej progresívnosť vo vývoji dedinských šľachtických sídiel vzhľadom na zásluhy a úzky vzťah Imricha a Mikuláša Šimoniho so Stiborom II., ktorý spolu s otcom Stiborom I. patril k najväčším stavebníkom pevnostnej i sakrálnej architektúry v severnom Uhorsku za vlády Žigmunda Luxemburského.

Poznámky

- 1 Výskumné práce autora príspevku boli realizované priebežne od októbra 1993 do novembra 1995 v rámci metodického dozoru obnovy PÚ – pracoviskom Topoľčany. Za odbornú pomoc pri výskume ďakujem Ing. arch. I. Stanškovi, ako i ďalším nemenovaným, ktorí boli menšou mierou nápomocní pri výskume.
- 2 Perokresba, zachytávajúca pôdorys a perspektívny pohľad spolu s architektonickými detailami je cenná najmä tým, že zachytáva objekt pred romantickou úpravou (Könyöki 1905, 609 obr. 663).
- 3 Napriek názvu materiálu je pre minimum realizovaných sond a absenciu grafickej analýzy stavebného vývoja len povrchovým prieskumom.
- 4 Podľa V. Mencla sa z neskororománskych konštrukcií kostola zachovala veža a časť jednodolia s oknom na emporu (1937, 338, 400; autorove skice v archíve PÚ – Bratislava). Podľa spoločnej obhliadky podkrovia s PhDr. Urbanovou, Mgr. Paulusovou a PhDr. Tóthovou v r. 1995 možno usudzovať o zachovanosti celej románskej lode s interiérom 6,8×8,2 m, ktorej svätyňa bola odbúraná pri neskoršom rozšírení lode. Ako farský kostol, zasvätený P. Márii, sa spomína i v súpise pápežských desiatkov z r. 1332 (Györffy 1966, 473).
- 5 Ulicovú zástavbu obce so situovaním kaštieľa na jej juž. okraji zachytáva katastrálna mapa z r. 1856, pričom korytá zaniknutých meandrov rieky sú zakreslené na mape III. vojenského mapovania z r. 1882 (Šoba Nitra – Šaľa, fond Simonyi). So situovaním nížinných opevnených šľachtických sídiel na okrajoch sídlisk s využitím vodného toku na obranu sa stretávame v regióne Strednej a Hornej Nitry aj na stredovekých lokalitách v Ludaniciach, Nitrianskej Strede, Žabokrekoch, Ostraticiach a Novákoch – časť Laskár. Vzdialenosť medzi opevneným sídlom a kostolom v Šimonovanoch činí 230 m.
- 6 „... quoddam fortalitium seu castellum lapideum in facie dictae eorum possessionis Simony voluntate et scitu per ipsos aedificatum et nondum in eius constructione et aedificio perfectum, ...“
- 7 Autorom uvádzaná stavba sa dodnes nachádza na svahu na sev. okraji obce (dnes Školiace pracovisko). Podľa informácie A. Hulmana boli v minulosti klenby poschodí pre zlý statický stav odstránené.
- 8 Odkryv násypu tejto klenby v severozáp. rohu miestnosti na poschodí preukázal previazanosť omietky v nároží a jej zachovanie až po deštruovanú korunu muriva, čo potvrdzuje pôvodné rovné zastropenie prízemnia.
- 9 Pre existenciu vlčej jamy v podveží sa prihovára aj nález zvyškov pôvodnej vyhladanej omietky, ktorá pokračovala pod prah vnútorného portálu a bola nájdená odkryvom renesančnej klenby pivnice.
- 10 Okenné sedátka pred poškodením romantickou prestavbou kresbne zachytil J. Könyöki (1905, 609 obr. 663g).
- 11 Prítomnosť troch otvorov vo vyústení dna šachty do priekopy a veľkosť šachty v úrovni prízemnia

traktu, umožňujúca situovanie ďalších dvoch prevětov vo vyšších podlažiach, dovoľuje predpokladať až tri funkčné podlažia rizalitu s prevětmi v stredoveku.

- 12 I keď autor prieskumu neuskutočnil stavebno-historickú analýzu vývoja kaštieľa, podľa zdokumentovaných väzieb murív a ich materiálu možno za stredoveké jadro pokladať spomínanú časť objektu. Prieskum zachovanej plvnice traktu autorom príspevku v r. 1994 zistil renesančný pôvod jej klenby, ktorá znemožňuje rozpoznanie pôvodného členenia traktu.

Literatúra

- BÁRTFAI-SZABÓ, L., 1910: A Hunt-Pézmán nemzetségbeli Forgách család története. Esztergom.
- FACKENBERG, F., 1965: Hradiská a hrádky Hornej Nitry, Zpravodaj KPS v B. Bystrici, č. 8, s. 67–73.
- 1967: Partizánsko – pohľadom pamiatkára, Ochrana prírody pamiatok, č. 6, s. 39.
- FEJÉR, G., 1829–44: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I–XI. Budae.
- FIALA, A., 1969: Gotická architektúra Bratislavského hradu, Zb FFUK-Historica, XX, s. 7–52.
- GABRIEL, F.–SMETANA, J., 1985/86: Ke stavební podobě hradu v Úštičku, In: Litoměřicko, XXI–XXII, s. 77–95.
- GYÖRFFY, Gy., 1966: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I. Budapest.
- HRAŠKOVÁ, N., 1975: Partizánske, Šimonovany – tvrdza: Zámer pamiatkovej úpravy. Archív PÚ, pracovisko Topoľčany.
- HRUBEC, I., 1971: Výskum zaniknutej dediny Dolný Poltár, Archeol. rozhľady 23, s. 69–79.
- KASPER a kol., 1987: Umelecko-historický a architektonický hĺbkový výskum kaštieľa Laskár. Archív PÚ, prac. Bojnice.
- KOPPÁNYI, T., 1987: Castellum-kastély: a magyarországi kastélyépítés korai századai, Magyar építő – ipar, č. 9/10, s. 458–462.
- 1992: Castellumok a keső – középkori Magyarországon, Castrum Bene 2. Budapest, s. 77–93.
- KÖNYÖKI, J., 1905: A középkori várak, különleges tekintettel Magyarországra. Budapest.
- KREJČÍ, A. F., 1953: Zpráva o průzkumu kastelu v obci Horná Ves. Archív PÚ Bratislava, A 116/23.
- KRISTÓ, Gy., 1973: Csák Máté tartományúri hatalma. Budapest.
- KRIŽANOVÁ, E., 1977: O stredovekej kúrii v Parížovciach, Archaeologia historica 2, s. 203–208.
- KRIŽANOVÁ, E.–ONDREJČKOVÁ, R.–BENCOVÁ, J., 1974: Kaštieľ v Šimonovanoch – podrobný výskum a program pamiatkových úprav. Archív PÚ – Bratislava, T 1525.
- MENCL, V., 1937: Stredoveká architektúra na Slovensku. Praha–Prešov.
- MENCLOVÁ, D., 1972 I–II: České hrady I–II. Praha.
- 1973: Príspevok k typológii hradov, zámkov a kaštieľov na Slovensku, In: PISOŇ, Š.: Hrady, zámky a kaštiele na Slovensku. Martin's. 399–446.
- NAGY, I., 1863: Magyarország családai X. Pest.
- ÓSVÁTH, Gy., 1903: Barsvármegye községei, In: Magyarország vármegyéi és városai-Bars vármegye. Budapest, s. 13–85.
- POLLA, B., 1962: Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany). Bratislava.
- REISZIG, E., 1903: Bars vármegye története; Bars vármegye nemes családai, In: Magyarország vármegyéi és városai-Bars vármegye. Budapest, s. 293–426, 513–552.
- RUTTKAY, A., 1986: Prvá etapa výskumu tzv. vodného hradu v Partizánskom-Šimonovanoch, Archeol. výskumy a nálezy na Slovensku (AVANS) v r. 1985. Nitra, s. 205–208.
- 1987: Výskum v Partizánskom na Šimonovianskej ulici, AVANS v r. 1986. Nitra, s. 92–94.
- 1989a: Partizánske, In: Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až 13. stor. I/2. Nitra, s. 351–352.
- 1989b: Stredoveké feudálne sídla v Horných Lefantovciach a v Partizánskom-Šimonovanoch, Vlastiv. časopis, XXXVIII, č. 2, s. 71–76.
- 1989c: Feudálne sídla a fortifikačné zariadenia na Slovensku spreď polovice 13. stor. (Problematika a novšie výskumy), Zborník SNM, LXXXIII, História 29, s. 57–107.
- RUTTKAY, A.–RUTTKAY, M., 1988: Tretia etapa výskumu tzv. vodného hradu v Partizánskom-Šimonovanoch, AVANS v r. 1987. Nitra, s. 117–118.
- 1989: Archeologický výskum kaštieľa v Partizánskom-Šimonovanoch, Pamiatky – príroda, XX, č. 2, s. 20–21.
- 1990a: Záverečná etapa výskumu tzv. vodného hradu v Partizánskom-Šimonovanoch, AVANS v r. 1988. Nitra, s. 146–148.
- 1990b: Archeologický výskum kaštieľa v Partizánskom-Šimonovanoch, In: Štúdiijné zvesti AÚ SAV v Nitre. Nitra, s. 421–423.
- RUTTKAY, M., 1991: Výskum hradu v Topoľčiankach, Archaeologia historica 16, s. 255–266.
- RYKL, M., 1995: Litovice – hĺbkový průzkum tvrze, Průzkumy památek II, č. 1, s. 49–72.
- SOS II: Slovník obcí na Slovensku II. Bratislava 1977.
- SÚPIS I–III: Súpis pamiatok na Slovensku. Bratislava 1967–69.
- TAKÁCS, M., 1970: Magyarország udvarházak és kastélyok. Budapest.

Zusammenfassung

Ergebnisse aus der bau-historischen Forschung im Landadelsitz in Partizánske, Teil Šimonovany

Der Artikel informiert über die Ergebnisse der Ergänzungsforschung des Landadelsitzes in Šimonovany, die an die älteren Erforschungen von J. Könyöki (1888), D. Menclová (1972), SÚPSOP Bratislava (1974) und an die archäologische Forschung des AÚ SAV (Archäologisches Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften) in Nitra (1985–88) anknüpfte.

Die Forschung im Osteil des Trakterdgeschosses identifizierte einen Überrest nach dem Erdgeschoß eines mehrstöckigen einräumlichen Gebäudes – des Adelsitzes der Familie Šimon. Das Objekt befandete sich in der Nähe eines älteren romanischen eingegangenen Sitzes aus der 1. Hälfte des 13. Jh.s, der durch eine archäologische Forschung ermittelt wurde. Das Erdgeschoß war vom Norden zugänglich und erhielt sich ein kleines schlitzenartiges Fenster (Abb. 2D, 3D).

Während der folgenden Bauetappe, mit der die königliche Genehmigung zur Bauvollendung der Festung aus dem Jahre 1426 verbunden ist, wurde dieses Gebäude in eine dreiräumliche Eintraktdisposition mit zwei Türmen in den Achsen der längeren Seiten eingegliedert. Der nördliche Eingangsturm enthielt ein Doppelportal mit der Fuge für das Hubgitter (Abb. 2A, B; 3A, B) und eine Wolfsgrube. Im Traktraum erhielt sich eine Wendeltreppenkonstruktion, die aus dem mittleren und aus dem westlichen Zimmer durch steinerne Portale zugänglich war (Abb. 2F, 3F). Zu den wertvollen Objektteilen gehört der Prevet-Risalit an der Westfassade mit der Ausmündung in den ursprünglichen Graben.

Das erhaltene Erdgeschoß des mehrstöckigen Traktes zeugt von einer verhältnismäßig guten handwerklichen und künstlerischen architektonischen Ausführung dieses mittelalterlichen Adelsitzes, der für seine Disposition und gute Erhaltung zu vereinzelt und wertvollen Beispielen der ländlichen adeligen Residenzen aus der Zeit der Regierung des Ziegmund Luxemburger gehört.

Abbildungen:

1. Šimonovany – Landadelsitz vom Nordosten. Zustand im J. 1991.
2. Šimonovany – Landadelsitz, bau-historische Analyse (Fundamente des südlichen Turms nach A. Ruttkay, 1989, 86).
3. Šimonovany – Landadelsitz, mittelalterliche architektonische Elemente (Situierung bezeichnet in der Abb. 2).
4. Šimonovany – Landadelsitz, Steinwurf des offenen Sattelportals mit abgebrochenen Treppenstufen.
5. Šimonovany – Landadelsitz, architektonische Elemente, die im Mauerwerk des neugebauten Renaissancestockwerks sekundär verwendet wurden. – B. Beispiele von einräumlichen mittelalterlichen Adelsitzen mit dem rechteckigen Grundriß aus Gebiet der Slowakei: 1. Zalužany (Polla 1962, 43), 2. Poltár (Hrubec 1971, 71), 3. Topoľčianky (Ruttkay, M. 1991, 256) aus der Hälfte des 13. Jh.s, 4. Parížovce (Križanová 1977, 206), 5. Šimonovany aus dem 14. Jh. – C. Adelsitze mit der zweidreiräumlichen Eintraktdisposition mit dem vorgebauten Turm: 1. Staré Hradky bei Lšbaň aus dem Ende des 14. Jh. s (Menclová 1972 II, 186); 2. Ústěk aus dem Anfang des 15. Jh. s (Gabriel–Smetana 1985/86, 94) in Böhmen; 3. Šimonovany im 2. Viertel des 15. Jh. s, 4. Laskár aus der Wende 15./16. Jh.s (Kasper a kol. 1987); 5. Horná Ves aus dem 15. Jh. (Krejčí 1953) in der Slowakei; 6. Zsennye, 7. Jánoisháza; 8. Devecser aus der 1. Hälfte des 16. Jh. s in Ungarn (Koppányi 1987, 459). – Zeichnungen und Foto Autor des Beitrags.

